

INSTRUMENTE MUZICALE POPULARE MEDIEVALE DESCOPERITE ÎN JUDEȚUL BIHOR

Ioan CRIȘAN*

MEDIEVAL FOLK MUSICAL INSTRUMENTS DISCOVERED IN BIHOR COUNTY

Abstract

Through archaeological research and recreational activities of metal detection performed in archaeological sites in the Bihor County, they also discovered musical instruments. Whistles and jew's harps, they belong to the categories of wind and strings. The fact that, in the majority, they have been discovered in the area of some village settlements pleads for their inclusion in the category of folk musical instruments.

Keywords: musical instruments, whistles, jew's harps, village settlements.

În rândul oamenilor evului mediu muzica era foarte importantă, mai ales pentru curțile nobiliare și regale. Compozițiile muzicale erau interpretate vocal sau/și instrumental. Principalele caracteristici ale unui instrument muzical sunt registrul (întinderea scării muzicale cuprinsă între nota cea mai de jos și nota cea mai de sus pe care le poate emite instrumentul sau vocea respectivă, fără schimbarea timbrului) și timbrul (înșușire a sunetului muzical datorită căreia sunetele de aceeași înălțime și intensitate provenite de la surse diferite se deosebesc între ele). Existau, astfel, instrumente line ca volum, potrivite pentru cameră, și instrumente puternice, răsunătoare, cu care se cânta în aer liber. Prima categorie includea instrumentele cu coarde, dintre care harpa și rebecul erau preferate de menestreli și trubaduri, iar vioara era unul dintre cele mai populare instrumente folosite de muzicanții ambulanti. Instrumentele răsunătoare, cu care se cânta în aer liber, erau cele de suflat. În categoria acestora intrau oboiul, trombonul, trompeta și fluierul. Flautul, instrument fundamental, asemănător cu cel din zilele noastre, era preferat în evul mediu de către menestreli, iar fluierul și cimpoiul erau folosite de obicei de cei mai săraci.

Cunoștințele noastre despre instrumentele muzicale medievale provin în principal din sursele scrise și din creațiile artistice ale epocii. Fără a lipsi, acest tip de artefacte apar mai rar în descoperirile arheologice pentru că materialele din care erau prelucrate nu au rezistat factorilor de mediu. În ultimul timp au ieșit la lumină, prin cercetări arheologice și prin activități recreative de detecție de metale, instrumente din categoriile de suflat și cu coarde. Faptul că, în majoritate, au fost descoperite în perimetrul unor așezări sătești, pledează pentru includerea lor în categoria instrumentelor muzicale populare.

Fluier

Fluierul este un instrument muzical de suflat din lemn, os, rareori și din metal. Toate tipurile de fluier au forma unui tub cilindric, cu sau fără găuri. Fluierul tradițional, unul din cele mai răspândite instrumente muzicale, este prevăzut la unul din capete cu un muștiuc cu

* Muzeul Țării Crișurilor, crisanoancris@mtariicrisurilor.ro.

vrană, prin care interpretul suflă aerul în interior. Acest dispozitiv de fluierat este compus dintr-un dop cilindric de lemn cu o lungime de 15-25 mm, trunchiat pe verticală și montat în capătul de sus al tubului. Între partea trunchiată a dopului și peretele tubului se formează un canal de suflare a aerului. La o distanță egală cu lungimea dopului este tăiată o gaură dreptunghiulară (dinte sau ancie) cu capătul ascuțit ce servește la despicarea șuvoiului de aer suflat. Cauza apariției vibrațiilor coloanei de aer din fluier este schimbarea mișcării și formarea stratului de aer provocat de lovitură coloanei de aer de margine (limba fluierului). Astfel, scurgerea inițială a aerului, simplă, liniară, se transformă în una turbionară, în tubul instrumentului formându-se niște unde longitudinale, care produc efectul sonor de o anumită frecvență și care depind de intensitatea aerului suflat. Pentru modificarea condițiilor acustice de formare a coloanei de aer, fluierul este înzestrat cu găuri digitale, datorită cărora în timpul executării melodiei coloana de aer poate fi micșorată sau mărită după proporțiile de frecvență ale gamei diatonice sau cromatice.

Fluierul are o mulțime de variante de diferite mărimi, cu un număr variat de găuri sau fără ele, cum e tilinca, sau de dimensiuni mai mari, cum e cavalul. O altă variantă a fluierului, cândva larg răspândită, era fluierul îngemănat compus din două tuburi paralele fixate unul de altul la care se putea cânta cu note duble. Fluierul se identifică în basmele populare cu capacitatea magică a omului de a acționa asupra forțelor ostile cum ar fi focul, de a îmblânzi animalele sălbatice, de a lupta cu răul spre triumful binelui. Este un instrument melodic pe o singură voce, care se folosește și ca instrument solistic în cadrul orchestrei de muzică populară. În timpurile trecute, la fluier se cânta pe două voci de tipul polifoniei burdonice, când interpretul își însoțea cântecul cu un sunet reținut, care reprodus de gât crea fondul pentru desfășurarea melodiei.

1. Cetatea Oradea, zona Palatul episcopal, secțiunea S XV. Os de căprior, care la capătul mai subțire prezintă o perforație laterală de formă pătrată. Lungime = 9,4 cm. Orificiul pare funcțional pentru un instrument muzical din familia fluierelor¹. Este însă singurul element, motiv pentru care autorul descoperirii își exprimă îndreptățite rezerve privind utilitatea piesei². Adâncimea la care a fost descoperit acest artefact face trimitere către perioada anterioară invaziei tătare din 1241³.

2. Cefa-La Pădure, com. Cefa, sectorul A, secțiunea S VIII B, groapa nr. 8. Situl a fost cercetat prin săpături sistematice. Nivelul medieval de locuire este legat de satul medieval Rădvani, atestat documentar începând cu anul 1214, dispărut la sfârșitul secolului al XVII-lea⁴.

Fragment de os de pasăre de formă tubulară, care la un capăt, pe o parte, prezintă o perforație ovală, iar pe partea opusă trei mici orificii practicate la distanțe egale, obturate de depuneri. Lungime = 3,8 cm; diametru = 1,2 cm. Considerăm că, deși dopul lipsește, o astfel de prelucrare a osului vizează un instrument muzical, respectiv un fluier. Inv. 23 140⁵.

În pământul din umplutura gropii s-au găsit bucăți de cărămizi, fragmente ceramice și oase animale. Fragmentele ceramice proveneau de la oale-borcan cu trăsături caracteristice ale ceramicii din secolele XIII-XIV⁶. Contextul descoperirii pledează astfel pentru plasarea fragmentului de fluier în acest orizont cronologic. Un punct de reper pentru piesa de la Cefa ar putea fi fluierul descoperit la Frumușeni (jud. Arad), datat în secolele XIV-XV⁷.

Drâmba

Drâmba, numită uneori drâng sau drând, este un instrument muzical lingval sonor idiofon alcătuit dintr-un arc de fier în formă de potcoavă, prevăzut cu o lamă care se ciupește cu degetul, în timp ce potcoava se ține în gură. Instrumentul este de obicei din oțel, dar există și

¹ *Cetatea Oradea. Monografie arheologică, vol. I, zona palatului episcopal* (în continuare Cetatea Oradea). Sub redacția A. A. Rusu, Oradea, 2002, p.115-116, 175, pl. LXXII/d.

² *Cetatea Oradea*, p.116; A. A. Rusu, Fl. Mărginean, *Prelucrarea osului și cornului în Transilvania medievală*, în *Arheologia Medievală*, V, 2005, p.129, 140.

³ *Cetatea Oradea*, p.115; A. A. Rusu, Fl. Mărginean, op.cit., p. 140.

⁴ L. Borcea, *Bihorul medieval*, Oradea, 2005, p.331; I. Bârsony, *Conscrierea camerală din 1692 a comitatului Bihor*, în *Crisia*, XXII, 1992 p. 105.

⁵ I. Crișan, *Cefa-La Pădure. Locuirea medievală și premodernă. Studiu arheologic și istoric*, Oradea, 2016, p. 97.

⁶ *Ibidem*, p. 96-97, pl. LVIII/1,2,6; pl. foto VI/4.

⁷ A. A. Rusu, Fl. Mărginean, op.cit, p.129, 139, pl. IX/77.

drâmba din alte materiale. Îndeplinind funcția de vibrator, lama se pune în mișcare cu degetul arătător de la mâna dreaptă ciupindu-i îndoitura exterioară. Produce un sunet zumzător nu prea mare ca volum, modulată prin mișcarea buzelor. Diapazonul instrumentului nu este mare, de obicei el nu depășește intervalul de cvartă sau cvintă.

1. Cefa-La Pădure, com. Cefa, sectorul A, secțiunea S VIII B. Este vorba de așezarea medievală Rădvani, investigată prin săpături arheologice sistematice. Inv. 17 915. Drâmbă cu rama din bară de fier cu secțiune lenticulară, având grosimea de 0,3 cm și lățimea de 0,6 cm. Brațele, cu secțiune rombică, se subțiază spre vârful ascuțite. Lungimea = 5,8 cm; diametrul = 2,7 cm; lama ruptă. Drâmba face parte dintr-un lot de piese de fier descoperite în strat, databile în secolele XV-XVI⁸.

2. Oradea-Salca Pepinieră, secțiunea S 4. Drâmbă cu rama groasă din bară de fier cu secțiune lenticulară cu grosimea de 0,3 cm și lățimea de 0,7 cm. Brațele cu secțiune rombică, subțiate spre vârf, vârfulurile rupte. Lungimea = 6 cm; diametrul = 2,9 cm; lama ruptă. Inv. 18 406.

Piesa a fost descoperită în urma unor săpături arheologice preventive întreprinse pe amplasamentul unei așezări medievale, probabil Salca (Zaka), atestată documentar începând cu anul 1322, azi parte a orașului Oradea⁹. A apărut într-un strat cu material medieval abundent, databil în secolele XVI-XVII¹⁰.

3. Leș, Pădurea Mihiș, com. Nojorid. Drâmbă cu rama groasă din bară de fier cu secțiune lenticulară cu grosimea de 0,9 cm și lățimea de 0,8 cm. Brațele, cu secțiune rombică, se subțiază spre vârf și au vârfulurile ascuțite. Lungimea = 7,8 cm; diametrul = 3,2 cm; lama ruptă. Inv. 24 190.

4. Leș, Pădurea Mihiș, com. Nojorid. Drâmbă cu rama din bară de fier cu secțiune rotundă, groasă de 0,9 cm. Lungimea = 6,5 cm; diametrul = 4,2 cm; brațele cu secțiune rotundă, unul din brațe rupt, la cel rămas vârful rupt; lama ruptă. Inv. 24 191.

Ambele piese din Pădurea Mihiș au fost descoperite prin detecție de metale de către un amator de antichități într-un perimetru de circa 20 mp, împreună cu alte materiale medievale (ceramică, monede și artefacte din metal). Numele pădurii în care au fost făcute descoperirile amintește de satul medieval Meches, atestat documentar pentru prima dată în anul 1319¹¹. El mai este amintit în 1347¹² și în 1552 (Méhes)¹³, pentru ca mai târziu, în condițiile situației tulburi din Bihor de la sfârșitul secolului al XVI-lea, să se depopuleze¹⁴, la 1692 fiind trecut în lista așezărilor dispărute¹⁵.

În sprijinul încadrărilor propuse de noi pentru drâmba din Bihor vin și analogiile cu descoperirile din orașul medieval Baia (jud. Suceava), datate pe baze stratigrafice în secolele XV-XVII¹⁶.

Cele câteva descoperiri prezentate mai sus atestă că fluierul și drâmba erau cele mai răspândite instrumente muzicale în mediul sătesc din Bihor. Chiar dacă, în cazul de față, drâmba sunt mai numeroase, considerăm că cel mai larg folosit era totuși fluierul, care putea fi lesne prelucrat din lemn, pe când drâmba era confecționată doar de către fierari. Prezența ambelor categorii în așezări evidențiază că și în lumea satului existau preocupări muzicale, fiind de așteptat ca investigațiile viitoare să scoată la iveală și alte artefacte de acest gen. Ele fac trimitere la onomastică, antroponime ca Fluieraș, Șipoș, Drimba, Drimbe, Drimbău, Drând sau Dringa, frecvent întâlnite și astăzi, având o certă ascendență medievală legată de virtuozii ai acestor instrumente. Verbul „a drâmboi” desemnează interpretarea unei melodii la drâmbă sau, cu sens figurat, plânsul în surdina al unui copil.

⁸ I. Crișan, *op.cit.*, p. 97-98.

⁹ L. Borcea, *op.cit.*, p.335.

¹⁰ S. Bulzan, C. Ghemiș, G. Fazecaș, *Săpăturile de salvare de la Oradea-punctul Salca „Pepinieră”, în Crisia*, XXX, 2000, p. 86-87, pl. XXXI/8.

¹¹ L. Borcea, *op.cit.*, p.329.

¹² Jakó, *Biharmegye a török pusztítás előtt*, Budapeșt, 1940, p. 299.

¹³ L. Borcea, *Conscrierea comitatului Bihor din 1552*, în *Crisia*, XXIV, 1994, p. 281.

¹⁴ Jakó Zs., *op.cit.*, p. 299.

¹⁵ I. Bársony, *op.cit.*, p. 104.

¹⁶ E. Neamțu, V. Neamțu, S. Cheptea, *Orașul medieval Baia în secolele XIV-XVII. Cercetările arheologice din anii 1967-1976*, Iași, 1980, p. 77, fig. 42/1,2.

PL.I. 1. Cetatea Oradea, fluier. 2. Cefa-La Pădure, fluier. 3. Oradea--Salca Pepinieră, drâmbă. 4. Cefa-La Pădure, drâmbă. 5,6. Leș- Pădurea Mihiș, drâmbe.